

HIERAPOLİS ARKEOLOJİ MÜZESİ BAHÇESİ'NDE VE GÜNEY ROMA HAMAMI'NDA BULUNAN İONİK MİMARİ ELEMANLAR İLE İLGİLİ BİR DEĞERLENDİRME

Bilal SÖĞÜT

ABSTRACT

The purpose of this paper is to investigate Ionic architectural elements founded in the garden of Archaeological Museum and at south Roman bath in Hierapolis. As we know, there are two different groups of elements. First, two Ionic capitals and an upper column drum which were founded by D.D.B Ferrero in sanctuary of Apollon are now exhibited in the garden of Hierapolis Archaeology Museum. The other ones are column bases, column drums, inscription on column drum, piece of capitals and capitals, which were founded by C. Şimşek, are now at abodyterium of south Roman bath. Capitals and other blocks founded at south Roman bath were reused in Roman Imperial Age at there. There are publications about these elements; the previous ones were dated to reign of Flavian, the second ones were dated to reign of Tiberius, according to inscription on column drum.

The claim that the inscription, which is founded at the bath, belongs to reign of Tiberius is right. But sizes of blocks founded at there are not suitable to each other. So it is important to determine that the inscription belongs to which blocks or columns. According to the analysis, it is clear that column base, column and capital belong to two different buildings. In other words, column's height is different. As for scale of these, they are close to each other but not same. As I measured all of them, in my opinion, sizes of column drum which is founded inscription on it and column base are not suitable for the capital founded at the bath. Its size fits the capital in the garden of Museum. So these capitals are dated with inscription.

There is little external evidence to help us in this inquiry. The present analysis is based on which dimensions have been noted for each: lower and upper column diameters, column height, capital height, abacus width, height of abacus and echinus, projection of capitals. Vitruvius gives rules of proportion for the capital in his specifications for the Ionic order. These rules of proportion were employed by Vitruvius for before and the first century A.D. Vitruvius' rules are not entirely artificial. It seems that abacus width and capital height was fundamental to determine from a given lower column diameter. Capital size and lower column diameter are suitable to each other. So according to size of column and capital, we suggest height of column.

This suggestion is not definite date, as we shall see, but it does give same encouraging results. All these ornaments should be seen parallels with those which can be found in reign of Augustus and Tiberius different architecture in Asia Minor. Some light may be on capital design by other capitals from Aphrodisias, Nyssa and Magnesia ad Meander. I am in no doubt that the decorations are typical of these periods, small Ionic capitals founded at south Roman bath belong to reign of Augustus but bigger Ionic capital exhibited in the garden of Hierapolis Archaeology Museum belong to reign of Tiberius. These are, of course, indications of where capitals were found, rather than which specific buildings they belong. They also can be dated. The buildings were built, after the earthquakes of 27 B.C., when the city revived as the sanctuary urban in Lykos Valley.

GİRİŞ

Çoğunluğu Denizli il sınırları içindeki antik yerleşimlerden, değişik yollarla gelen eserlerin bulunduğu Hierapolis Arkeoloji Müzesi 1984 yılında açılmıştır. Müze Bahçesi'ndeki bezemeli mimari elemanlardan; Korinth, İon, anta ve plaster başlıkları ile arşitrav-friz blokları ve taç blokların bir bölümü toplu olarak daha önce çalışılmış ve Erken İmparatorluk Dönemi imarı ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır¹. Bu çalışmada, daha önce mimari bezemeleri incelenmiş olan, müze bahçesinde ve Güney Roma Hamamı'nda bulunan Attik-İon kaide, sütun tamburları ve İon başlıkları ile ilgili değerlendirmeler ve öneriler bulunmaktadır².

Phrygia Bölgesi sınırları içindeki Lykos Vadisi'nde bulunan Hierapolis³ Antik Kenti'nde 1952 yılında İtalyan ekip tarafından başlayan kazı ve restorasyon çalışmaları, son yıllarda F. D'Andria başkanlığında yürütülmektedir. İtalyan ekibin haricinde, kentte Müze Müdürlüğü uzmanları tarafından kazı ve restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Müze

Müdürlüğü uzmanlarının yürüttüğü çalışmalardan birisi Güney Roma Hamamı kazısıdır⁴.

Çalışma kapsamında incelediğim İonik sütun ve başlıkların üçü (1 sütun üst tamburu ve 2 İon Başlığı-Ib1 ve Ib2) Apollon Kutsal Alanı'nda, diğerleri ise Güney Roma Hamamı kazısında bulunmuştur. İtalyan ekip tarafından Apollon Kutsal Alanı içinde bulunup müze bahçesine getirilen sütun üst tamburu ve İon Başlıkları, D.D.B. Ferrero tarafından yayınlanmış ve İon başlıklarının Flaviuslar Dönemi'ne ait olduğunu belirtilmiştir⁵. Müze Müdürlüğü'nün 1994 yılı kazı çalışmalarında, Güney Roma Hamamı apodyterium bölümünde bulunan sütun tamburları, İon başlığı ve parçaları ile yazıtlar, C. Şimşek tarafından yayınlanmıştır⁶. 1995 yılında aynı yerde kazılara devam edilmiş, sütun kaideleri, sütun tamburları ve yeni İon başlığı ve parçaları ortaya çıkarılmıştır (Res.1-2). C. Şimşek, kazı çalışmalarında bulduğu İon sütunu ve başlıkları ile bir sütun tamburu üzerinde bulunan yazıt ve çevirisini yayınlamış, buradaki İonik malzemelerin Hierapolis kenti içindeki Apollon Kutsal Alanı'ndan gelmiş olabileceğini ve sütun başlıklarının Tiberius Dönemi'ne ait olduğunu belirtmiştir⁷. Böylece Apollon Kutsal Alanı'nda bulunan başlıklar Flaviuslar Dönemi'ne, Güney Roma Hamamı'nda bulunan başlıklar

¹ Söğüt 2002, 193-202; Söğüt 2005a, 301-308; Söğüt 2005b (Baskıda);

² Bu çalışma; Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile yürüttüğüm, "Hierapolis Arkeoloji Müzesi Bahçesi'ndeki M.Ö. 1-M.S. 1. Yüzyıllara Ait Bezemeli Mimari Elemanlar" adlı proje ile ilgili çalışmanın bir devamıdır. Güney Roma Hamamı ve Müze Bahçesi'ndeki İon Düzeni ile ilgili mimari elemanları çalışabilmem konusunda izin veren, Müze Müdürlüğü'ne, uzmanları S. Yılmaz ve A. Ceylan'a, çalıştığım İonik mimari elemanları ve kitabeyi kazıda bulup yayınlayan ve bunlar ile ilgili benim çalışmamı olumlu karşılayan C. Şimşek'e, Hierapolis Kazısı eski ve yeni başkanları D. D. B. Ferrero ve F. D'Andria ile çizimlerimi yapan Z. Gider'e teşekkür ederim.

³ Hellenistik Dönemde kurulmuş olan Hierapolis Antik Kenti'nde, Hellenistik Döneme ait bir grup mezarın haricindeki yapılar, Roma İmparatorluk ve Bizans Dönemleri'ne aittir. Hierapolis hakkında bkz. Ruge 1913, 1404-1405; Belke-Mersich 1990, 268-272; Akurgal 1995, 464-466; D'Andria 2001, 97 vd.; D'Andria 2003.

⁴ Hamamdaki ilk çalışmalar 1992 yılında S. Yılmaz başkanlığında başlamış (Yılmaz 1994, 199-217), daha sonra 1993-1996 yılları arasında, 4 dönem olarak C. Şimşek (Şimşek 1995, 243-263; Şimşek 1996, 221-242; Şimşek 1997, 1-27; Şimşek 1998, 461-492), 1997-2001 yılları arasında ise 3 dönem olarak A. Ceylan başkanlığında devam etmiştir (Ceylan 1999, 277-290; Ceylan 2000, 189-200. 2001 yılı çalışmaları yayınlanmamıştır).

⁵ Ferrero 1997, 241-243, Fig.7-8; Ferrero 2002, 20-21, Fig.32-34.

⁶ Şimşek 1996, 224, Res.9-11, 13-14.

⁷ Şimşek 1997, 3-4, 7, Pl.3, Res.7-8, 10-12.

da Tiberius Dönemi'ne tarihlenmiştir. Müze bahçesinde bulunan bezemeler üzerindeki çalışmalar ve yapılan mimari değerlendirmeler⁸, bu iki İon başlık grubu ile ilgili tarihlendirmelerin farklı olduğunu göstermektedir. Ancak müze bahçesinde ve hamam kazısında bulunan İon başlıklarında yaptığım incelemelere göre; ölçü ve bezemeler, bulunan sütun ve İon başlıkların en azından iki farklı yapıdan getirildiğini ve bu yapıların tarihlerinin de daha önce önerilenlerden farklı olduğunu göstermektedir. Böylece, yazıtın hangi sütuna ait olabileceği ile ilgili değerlendirmeler yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çünkü bu sayede, hem Hierapolis kenti, hem de bölge için önemli olan İon başlığı ve bezeme grubu, yazıt ile kesin olarak tarihlenmiş olacaktır.

Hamamın apodyterium bölümünde, doğu ve batı yönlerde bulunan 5'lerden 10, iki sütun dizisi, güneyden kuzeye doğru; doğudakiler D1, D2, D3, D4, D5, batıdakiler de B1, B2, B3, B4, B5 şeklinde numaralandırılmış, anlatımlarda da bu kodlamalar kullanılmıştır.

1.SÜTUN KAİDELERİ

Bulunan 10 sütun kaidesinin tamamı mermerden olup, Attik-İon tipindedir (Res.3-5). Fakat sütun kaidelerindeki ölçü ve işleniş olarak belirgin farklılığın varlığı dikkati çekmektedir. D4 ve D5 numaralı kaideler yarım bırakılmış, üst torus ve trokhilosları işlenmemiştir (Res.3). D5'de, D4'e göre daha ileri bir aşama olarak, kaidenin bir bölümündeki yivlerin tam açıldığı görülmektedir. B2'nin trokhilosunda ise ince işçilik yapılmamıştır. B3'de alt torus tam işlenmemiş ve trokhilosda 0,33 m uzunluğundaki bir bölümün ince işçiliği durmaktadır. B5'de

toruslar tamamlanmış ama trokhilosta tam oyulmamış bölüm ve oyulan trokhilosdaki ince işçilik 0,20 m uzunluğundaki bölüm haricinde yarım kalmıştır. Diğer D1, D2, D3, B1 ve B5 numaralı kaideler tam bitirilmiştir. Bunlar sütun kaidelerinin yarım kaldığını göstermektedir.

Kaidelerin 9 tanesi normal ve bağımsız Attik-İon kaideler şeklinde yapılmıştır. Ancak B4 numaralı sütunun kaidesi sütunun alt bölümü ile birlikte işlenmiştir (Res.4). Bunun haricinde sütun kaidelerinde ölçü olarak da farklılık bulunmaktadır. Bulunan kaidelerin yükseklikleri 0,42-0,46 m., plinthe genişlikleri ise 1,12-1,22 m arasında değişmektedir. Kaide yükseklik ve plinthe genişliklerinde 1 cm gibi bir farkın olabileceği kabul edildiğinde, bu kaidelerin iki farklı yapıya ait oldukları anlaşılmaktadır. Ölçümlere göre; iki farklı kaide ölçüsünden birisinin (D1, D3, D4, D5, B1, B2, B3, B5) yüksekliği 0,41 m, plinthe genişliği 1,12 m; diğerinin (D2, B4) ise yüksekliği 0,46 m, plinthe genişliği 1,22 m olmalıdır⁹.

2.SÜTUN TAMBURLARI

Hamam içinde ionik yivli olan toplam 21 sütun tamburu bulunmuştur (Res.5). Bunlardan 10'u alt tambur, 10'u ara tambur ve 1'i üst tamburdan oluşmaktadır. Sütunların tamamı ionik yivli olmak üzere; arrisler tam işlenmiş, flutheslerin alt bölümlerinin 2,47-2,50 m yüksekliğindeki kısmının içi dolu olarak bırakılmıştır. B4 numaralı sütunun alt bölümü diğerlerinden farklı olarak kaide ile birlikte yapılmıştır. Hem kaide ile birlikte yapılan sütunun alt kısımlarında (B4), hem de kaideden ayrı yapılan alt tamburlarda

⁸ Söğüt 2005a, 303-304.

⁹ Verilen bu rakamlar ortalama bir değer ifade etmektedir. Çünkü bu ölçüler 1-2 cm değişebilmektedir.

farklı yivlendirmeler açık bir şekilde görülmektedir.

Burada orijinalde olduğu gibi üst üste yerleştirilmiş tamburlar olmakla birlikte (Res.7-8), farklı sütunlara ait bazı tamburlar da üst üste konulmuştur (Res.6). Tamburlar arasında bulunan ve şimdi yerde duran üst sütun tamburunun (KG 26) ölçüleri tam alınabilmektedir. Bu tamburun alt çapı 0,82 metredir. Bu ölçü, kaide ve üzerindeki iki sütun tamburu da uyumlu olan B3 nolu sütunun üst tambur ölçülerine uymaktadır. Ancak bu üç tambur birleştirildiğinde sütun yüksekliği kısa kalmaktadır. Bu nedenle sütun, aynı ölçülerde kaide, üst iki tambur ile üst tambur arasına bir tambur daha gelerek toplam dört tamburdan oluşmalıdır. Kaide, alt tambur, bir orta tambur ve üst tambur bulunduğu için sütun yüksekliği ve bunun üzerine gelecek olan sütun başlığının ölçüleri belirlenebilmektedir. Var olan alt tambur sayesinde yapılan tamamlamaya göre; kaidenin plinthe genişliği 1,12 m, kaide yüksekliği ise 0,40 m, başlık yüksekliği 0,40 m ve sütun yüksekliği toplamı 6,95 m civarında olmalıdır. Elimizde bulunan üst tambura göre sütunun kesin olan üst çapı da 0,73 metredir. Bu ölçülere uyan sütunların tamamında tabula ansata olmasına rağmen, bunların üzerinde kitabe yoktur. Kaide, sütun yüksekliği ve üst tambura göre, sütun üzerine gelecek olan başlığın volüt merkezi genişliği de belirlenmiş (0,73 m civarında olmalı) ve bu sütunun kitabeli sütundan küçük olması gerektiği anlaşılmıştır.

Kitabenin bulunduğu sütun tamburu ve tabula ansatanın ölçüleri bilindiğinden, tabula ansata ölçüleri sütunun yüksekliğinin belirlenmesi için önemli kriterlerden birisidir. Buradaki tabula ansatalar; alttan birinci (B1, B5), ikinci (B2) ve birinci ile ikinci tamburun birleşme yerine (ikisine

birden) (D1, D2, D3, D4, D5, B3, B4) yerleştirilmiştir¹⁰ (Res.6, 8). Tabula ansata genişlikleri 0,46-0,67 m arasında değişmekte ve tabula ansataların sadece birisinde kitabe bulunmaktadır. Tabula ansata ölçülerine göre ortalama bir genişlik belirlendiğinde, iki farklı grubun varlığı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi ortalama 0,48 m, diğeri 0,67 m genişliğindedir.

Kitabeli tabula ansata 0,49 m genişliğindedir. Tabula ansatanın üst bölümünü oluşturan kısımda, kitabe tam olarak ele geçmiştir. Buna göre; tabula ansatanın alt kenarının bulunduğu ve yazıtın olmadığı bölüm alt tamburda olmalı ve kitabeli tambur ile hem ölçü hem işleniş olarak bir bütünlük oluşturmalıdır. Tabula ansata ölçüleri, yiv genişlikleri, sütun uyumu dikkate alındığında, kitabeli tabula ansatanın bulunduğu tambura uyan tek tambur; B4 numaralı sütunda bulunan, kaide ile birlikte yapılmış olan sütun ve bunun üzerindeki ara tamburdur¹¹ (Tablo 1).

¹⁰ Tabula ansataların farklı tamburlarda olması, tambur yüksekliklerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

¹¹ Yan yana duran B3 ve B4 numaralı sütunlarındaki bu uyum, tamburların aynı sütundan getirilmiş olabileceğini desteklemektedir. Çünkü aynı sütuna ait tamburlar hamam içine getirilmiş ve gerekli olan yüksekliğe göre, iki farklı sütundan tamburlar kullanılmıştır.

Sütun	Yazıtlı Sütun	Tab.Ansata Yeri	Tab.Ansata Gen.	Alt Yivli Böl.Yük.	Kaide Yük.	Plinthe Gen.	Tab. Ansata Durumu
D1		1-2. tambur	49	187	43	112	Alt bölüm, 24 cm yük., boş
D2		1-2. tambur	48	192	46	122	Tam
D3		1-2. tambur	46	192	40	112	Tam
D4		1-2. tambur	48	186	42	114	Tam
D5		1-2. tambur	67	190	41	114	Gen. Fazla
B1		1. tambur	47	176	43	112	Tam
B2		2. tambur	45	199	42	114	Tam
B3	Üst Bölümü	1-2. tambur	Üst: 49* Alt: 67	191	42	112	Üst tam. yazıtlı, Alt tam. gen. fazla
B4	Alt Bölümü	1-2. tambur	Alt: 49	220	46	121	Yazıtlı 49 cm'ye Uyumlu
B5		1. tambur	49	183	41	112	Tam

* Bu yazıtlı tabula ansatanın genişliğidir.

Tablo 1: Sütunlar üzerindeki tabula ansata ölçüleri ve yazıtlı sütun tamburu uyumu.

Bu uyumlu tamburlar bir araya getirildiğinde yeni bir sütun ortaya çıkmaktadır. Bu sütunda; kaide ile sütunun alt bölümü birlikte işlenmiş ve kaide dışında toplam 4 tambur daha olmalıdır. Kaide ile birlikte yapılan tambur 0,84 m (kaide: 0,46 m, sütun: 0,38 m), 1. tambur 1,84 m, 2. tambur 1,46 m, 3. tambur 1,50 m yüksekliğindedir. Bu ölçülere göre 4. tambur 1,50 m civarında olmalıdır¹². Bu sütunu tamamlayacak üst tambur ve başlık hamam içinde yoktur. Yalnız bu sütuna uyan üst tambur, yıllar önce arkeolojik ve mimari bir problemin çözümüne yardımcı olacağı düşünülmüş,

Apollon Kutsal Alanı içinde bulunup, müze bahçesine getirilmiştir. Çünkü hamam içindeki tamburlar ile müze bahçesindeki üst tambur birleştirildiğinde, kaideden itibaren farklı ölçülerde ikinci bir sütunun varlığı ve bunun kitabeli sütun olduğu anlaşılmaktadır. Sütun tamamlandığı ve üst tamburun ölçüleri bilindiği için, üzerine gelecek olan İon başlığının ölçüleri de belirlenebilmektedir. Bu sütuna uyan başlık ise üst tamburda olduğu gibi, Apollon Kutsal Alanı içinde bulunup yukarıda bahsettiğimiz üst tambur ile birlikte getirilmiş olan İon başlıklarıdır (Res.15-18). Mimari elemanlar arasındaki uyum, hamam içindeki İonik mimari elemanların en azından bir bölümünün Apollon Kutsal Alanı içinden getirilmiş olabileceğini kesinleştirmektedir¹³.

¹² Burada verilen ölçü ve oranlar, aynı döneme ait Ephesos ve Aphrodisias gibi kentlerde bulunan yapılarıdaki sütun yükseklikleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu ölçülere göre erken ve daha küçük Augustus Dönemi'ne ait sütun yüksekliği 6,90 m, daha büyük ve Tiberius Dönemi'ne ait olanın yüksekliği ise 7,50 m civarında olmalıdır (Res.19). Hamam içinde bulunan ve tam parçalarını birleştirdiğimiz sütundaki oran ile aynı döneme ait Ephesos ve Aphrodisias gibi kentlerde bulunan yapılarıdaki sütun yükseklikleri dikkate alınarak bu ölçü belirlenmiştir.

¹³ Bu konudaki C. Şimşek'in önerisi için bkz. Şimşek 1997, 4. Apollon Kutsal Alanı içinde bu öneriyi destekleyecek başka mimari elemanlar da bulunmaktadır. Ancak yeni dönemde bu alanda kazılar yapıldığından, bu açıklamalar metinden çıkarılmıştır.

İkinci sütunu önemli yapan ve kesin olarak tarihlenmesini sağlayan 8 satırlık Grekçe yazıt, B3 numaralı sütunun ikinci tamburu üzerindeki tabula ansata içinde bulunmaktadır (Res.6). Yazıtın Türkçesi aşağıdaki gibidir.

“*Vatansever ve dindar (olan), kentlin saf (öz) çocuğu Pollis oğlu Hikesios Kokos, bu sütunu İmparator Tiberius Caesar Augustus’a ve halka (adadı).*”

Yazıta göre, bu sütun ve sütuna ait başlıklar Tiberius Dönemi’ne ait olmalıdır¹⁴.

Burada kesin olan; İon başlıkları ve üzerindeki süslemelerinin haricinde, farklı yivlendirmelerin olduğu İonik sütunun da tarihlenmiş olmasıdır. Buradaki mimari elemanlardan; arrisleri tam belirtilmiş olarak flutheslerinin alt bölümü dolu üst bölümü tam oyulmuş sütunların Augustus ve Tiberius Dönemleri’nde de sevilerek kullanıldığını sonucu ortaya çıkmaktadır. Sütunlarda alt bölümün farklı, üst bölümün farklı yivlendirilmesi; Augustus ve Tiberius Dönemi’ne ait Nysa agorası¹⁵, Menderes Magnesia’sı propylonu¹⁶, Efes Divus Iulius ve Roma Kült Alanı¹⁷ ve Aphrodisias Tiberius Portiği¹⁸ gibi yapılarda görülmektedir. Bu örneklerdeki yivlendirmelerin hepsi aynı tipte değildir. Korinth düzeninde, Hellenistik Dönemde, sütunların alt ve üst

bölmelerinin farklı şekilde yivlendirilmesinin en iyi bilinen örneği, Kilikia Bölgesi’nde Olba Zeus Tapınağı’ndadır. Ancak bu tapınaktaki sütunların alt bölümünün işlenişi Roma İmparatorluk Dönemi örneklerinden farklıdır¹⁹. Hierapolis sütunlarında görülen yivlendirmeler, M.S. 1. yüzyıl 2. yarısında Tarsus Sütunlu Cadde’de²⁰, Hadrian Dönemi’ne tarihlenen Aphrodisias Hamamı’nda görülmektedir. Bu tip sütunlar, Kilikia Bölgesi’nde M.S. 2. yüzyıldan itibaren daha yaygın olarak görülmeye başlamıştır. M.S. 2. yüzyıl sonu, M.S. 3. yüzyıl başına tarihlendirilen, Diokaisareia’daki sütunlu cadde ve Korykos 2 no’lu Tapınak’taki benzer sütunlar bunlardan bazılarıdır²¹.

3. İON BAŞLIKLARI

Hamam kazısında bulunmuş olan sağlam ve parçalar halinde 17 İon başlığı ve parçaları incelenmiştir. Bunlar; sağlam (Ib3=D5 üzerinde), bir köşesi kırık (Ib4=B3 üzerinde), iki parçaya bölünmüş (Ib5=yerde KG9) ve farklı büyüklükte 14 parçadan oluşmaktadır (Res.1-2, 9-14).

¹⁴ Kıtabe ve bunun ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Şimşek 1997, 3-4, Res.7; Söğüt 2005, 302-304, Res.4.

¹⁵ İdil 1999, 57 vd., Res.50-52, 55, 57-61.

¹⁶ Bingöl 1998, 46-47, Res.58-59.

¹⁷ Burasının podyum üzerinde bir sunak ya da iki küçük tapınaktan oluşan bir yapı, Divus Caesar ve Dea Roma için yapılmış ikili bir tapınma yeri ile Augustus ve Artemis için bir sunak alanı olduğu şeklinde farklı öneriler bulunmaktadır. Bkz. Alzinger 1974, 54-57; Scherrer 2000, 84, Res.1; Scherrer 2001, 69-71.

¹⁸ Aphrodisias Tiberius Portiği hakkında bkz. Waelkens 1987, 123-134.

¹⁹ Zeus Olbios Tapınağı’nın sütunlarında; İonik arrisler sütunun tamamında iki çizgi ile belirtilmiş olmasına rağmen, oluklar sütunun alt bölümünde tam Dorik şekilde düz, üst bölümünde ise tam İonik şekilde iç bükey oyulmuştur. Bu şekli ile Zeus Tapınağı’nın sütunları tektir. Bu tapınağın sütunları ve Hellenistik Dönemdeki farklı sütun yivlerinin düzenlemesi ile ilgili görüşler için bkz. Williams 1974, 407.

²⁰ Mimari bloklar üzerinde yaptığım incelemelere göre cadde kenarındaki portiğe ait olan sütunlar kireç taşından ve kaide ile birlikte yapılmışlardır. Buradaki kaideler Attik tiptedir.

²¹ Söğüt 1998, 102. Korykos 2 no’lu Tapınağın Attik Tipi sütun kaideleri üzerindeki sütunların alt bölümünün yaklaşık 2.50 metrelik kısmının fluthesleri dolu, üst bölümünün ise tam İonik yivli oldukları tespit edilmiştir. Bkz. Söğüt 1998, 100.

3.1. Başlıklar Üzerindeki Bezemeler

Düzenleme olarak aynı olan İon başlıkları arasında belirgin olarak aşağıdaki benzerlik ve farklılıkları görmek mümkündür. Başlıkların pulvinus ve baltheuslarının tamamı farklı tiplerde bezemelidir. Abakus bölümü ise; erken başlıklarda (Ib3, Ib4, Ib5) bezemesiz, geç olanlarda (Ib1, Ib2) ise Lesbos kymationu bezemelidir.

Hamamda bulunan başlıklar (Ib3²², Ib4, Ib5) ve Apollon Kutsal Alanı içinde bulunup müze bahçesinde sergilenen başlıklara (Ib1 ve Ib2) göre daha erken özellikler içermekte ve Augustus Dönemi betimlemesi açık bir şekilde görülmektedir. Pulvinuslardaki bezemeler, başlıklar arasında dönem farkının fazla olmadığını ve ikisi arasında bir etkileşimin olduğunu göstermektedir.

Hamamda bulunan tam ve parçalar halindeki İon başlıklarının büyük bir çoğunluğunun pulvinusu akantus yaprakları ile bezenmiştir. Akantus yaprakları baltheusdan volütlere doğru uzanır şekilde (Ib3; Res.9, 11-12) ve pulvinusda üstten alta doğru dolanır biçimde işlenmiştir (Res.14). Bunun haricinde pulvinusu lotus-palmet bezemeli örnekler de vardır (Res.13). Başlıklardaki akantus ve lotus-palmet bezemesinin tamamının detayları işlenmiştir. O. Bingöl pulvinusun volütlere doğru kenarları düz yapraklar olarak işlenmesinin Hermogenes tarafından bulunduğunu ve özellikle Hellenistik Dönem boyunca kullanıldığını belirtmektedir²³. Hellenistik Dönem'de Hermogenes'in bir uygulaması olarak başlayan başlık süslemesi, burada Augustus Dönemi'nde tam akantus yaprağı ve lotus-palmet şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Ib3-5). Bu gelenek Tiberius Dönemi'nde de devam etmiştir (Ib1). Bu düzenlemelerin Augustus-Tiberius

Dönemleri sonrasında, Teos Dionysos ve Didyma Apollon Tapınakları'nda Hadrian Dönemi'nde görülmesi²⁴, Hellenistik etkilerin bir sonucu olmalıdır. Betimleniş olarak Hamam Başlıkları'nda, Augustus Dönemi'nin gösteriş, canlılık ve doğallığını; Müze Bahçesi'ndeki başlıklarda ise, Augustus Dönemi sonrasında canlılık ve doğallıktan uzaklaşmaya başlama görülmektedir²⁵.

İon başlıkları üzerinde tarihlendirme yapılabilecek önemli süslemelerden birisi, pulvinus kısmında bulunan akantus yaprağı bezemesidir. Ib3, Ib4 ve Ib5 numaralı başlıklardaki akantusların dolgun yuvarlak yüzeyli damarları ve damla şeklindeki gözlerin (Res.9, 11-12) benzer örnekleri; Augustus Dönemi'ne tarihlenen Hierapolis'teki çeşme anıtına ait arşitrav-friz bezemesi²⁶ ile Efes Agora Bazilikası²⁷, Efes Agora Batı Kapısı²⁸ ve Stratonikeia Augustus-İmparatorlar Tapınağı²⁹, İon başlıklarında görülmektedir. Augustus Dönemi'ne tarihlenen Efes, Denizli ve Truva Müzesi'ndeki başlıklarda, pulvinus (yastık) kısmı aynı şekilde akantus yaprakları ile bezenmiştir³⁰. Aphrodisias Aphrodite tapınağı başlıklarının bir grubunu da aynı grup içerisinde değerlendirmek mümkündür³¹.

²⁴ Pülz 1989, 77-78, 128-129.

²⁵ Karşılaştırmak için bkz. Res.11-12 ile Res.16.

²⁶ Söğüt 2002, 193 vd.

²⁷ Alzinger 1974, 79, Res.103; Rumscheid 1994, II:17-18, no:44.

²⁸ Bu başlıklar Erken Augustus Dönemi'ne tarihlenmektedir. Tarihlendirme ve karşılaştırma için bkz. Alzinger 1974, 72-73; Res.73-75; Ganzert 1983, 180-181, Res.124; Rumscheid 1994, II: 17, Lev.39.5, no:43.

²⁹ Tırpan 1998, 25-28, Res.74-76.

³⁰ Bkz. Bingöl 1980, 179, 191, 239, Lev.29, 33, no:86, 124, 305.

³¹ Bu tapınağın da Augustus Dönemi'nde inşa edildiği fakat büyük bir yapı olduğu için inşaatının uzun sürdüğü düşünülmektedir. Tapınak ve başlıkları hakkında bkz. Reynolds 1990, 37-40; Doruk 1990, 66-74; Rumscheid 1994, I:7-8, II:5-6, Lev.9.1-2, no:16.

²² Şimşek 1997, Çiz.3, Res.8.

²³ Bingöl 1980, 82-84.

Hamam içinde bulunan İon başlıklarının volütleri arasında yer alan yumurta dizisindeki (Res.10), yumurta, kabuk ve okların işlenişi, dönem gelişimi açısından M.S. 1. yüzyıl başlarının özelliğini göstermektedir³². Aynı dönem içerisinde değerlendirilen yakın bir örnek, Efes Tiyatrosunun kuzeyindeki Augustus Dönemi'ne ait İon başlığıdır³³. Böylece hamamda bulunan örneklerin açık bir şekilde, kutsal alanda bulunan başlıklardan daha erken ve Augustus Dönemi'nden olduklarını söylemek mümkündür.

Başlıklar üzerindeki bezemelere göre; Tiberius Dönemi'e ait olan yazıt, hamam içinde bulunan başlıklara ait olamaz. Çünkü Ib1 ve Ib2 numaralı başlıkların abakuslarındaki Lesbos kymationlarının ve yastık kısmı üzerindeki bezemelerin (Res.16-18) benzeri Aphrodisias Tiberius Portiği İon başlıkları üzerinde de görülmektedir³⁴. Hem yastık kısmı, hem de abakus üzerindeki bezemeler dikkatle incelendiğinde, bu süslemelerin Tiberius Dönemi bezemeleri arasında değerlendirmenin daha doğru olacağı açıktır. Bezemelerin dışında, mimari ölçüler de Tiberius Dönemi'ne ait kitabenin Ib1 ve Ib2 numaralı başlıklara ait olduğunu göstermektedir.

Kutsal alan içinde bulunan başlıklar bulunduğu yere ait ise, hamamda bulunan sütunlar oradan getirilmiş olabilir. Bu sütunlar, zehirli gazın çıktığı yer olan Plutoniumun üzerindeki, eskiden Apollon Tapınağı, şimdilerde Kehanet Yapısı³⁵ olduğu anlaşılan yapının haricinde bir yapıya ait olmalıdır³⁶.

Bezemelere göre Apollon Kutsal Alanı içinde bulunan başlıklar Tiberius Dönemi'ne, Roma Hamamı içinde bulunan başlıklar ise Augustus Dönemi'ne ait olabilir.

3.2. Başlıklardaki Ölçü Farklılığı ve Sütun Uyumu

Müze bahçesinde, İon başlıkları ile birlikte duran sütun üst tamburunun üst çapı 0,81 metredir. Yanında bulunan İon başlığının alt kısmında, sütunun yerleştirildiği yerin çapı ise 0,79-0,81 m. arasında değişmektedir. Bu ölçülere göre tambur ve başlık birbirlerine uyumludur. Hamam içinde bulunan sütun tambur ve başlıklarının ölçüleri ise bunlardan farklıdır. Örneğin Hamam içinde bulunan KG26 kazı envanter numaralı İonik yivli sütun üst tamburunun üst çapı 0,73 metredir. Hamam içinde bulunmuş olan başlıkların alt bölümünde sütunların yerleştirildiği bölümün çapı ise 0,73-0,74 metredir. Farklı iki üst tambur ve bunlara uyan başlık ölçüleri de iki farklı yapının varlığını doğrulamaktadır. Bu ölçülere göre yazıtlı sütunun üst çapı 0,81 m olduğundan, yazıtlı sütunun başlıkları Apollon Kutsal Alanı içinde bulunmuş olan Ib1 ve Ib2 numaralı başlıklardan birisi olmalıdır.

3.3. İon Başlıklarının Vitruvius'un Oranlarına Uygunluğu

Vitruvius'un İon başlıklarının nasıl olması gerektiğini ve İon başlıkları ile sütun alt genişliği arasındaki oranları açık bir şekilde vermesi, Erken İmparatorluk Dönemi mimarisi ve bu çalışma için önemli

duvarındaki bezemeli devşirme orthostat bloklarına göre, burada M.S. 1. yüzyıl içerisinde birden fazla imarın varlığı kesindir. Bezemeli mimari bloklara göre, buradaki yapının her dönemde Korinth düzeninde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu kadar sık aralıklarla tekrar yapılmasının sebebi ise depremler olmalıdır.

³² Aynı döneme ait yumurta dizisi örnekleri ve bunların değerlendirmesi için bkz. Karaosmanoğlu, 1996, 24-32.

³³ Alzinger 1974, 74-75, Res.79; Vandeput 1997, Lev.83.1.

³⁴ Waelkens 1987, 123 vd.

³⁵ D'Andria 2003, 228-231.

³⁶ Kehanet Yapısı'nın kalıntıları arasında bulunan başlık ve korniş blokları ile aynı yapının naos

sonuçların elde edilmesini sağlamıştır. Çünkü bu ölçüler önceden var olan mimari ölçütlerin dışında, yazıldığı dönem ve sonrasında görülecek orantıyı da vermektedir. Bu bağlamda, Hamam ve Müze Bahçesi'nde bulunan İon başlıklarının sağlam olanlarının ölçülerinin sütuna göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Yapılacak değerlendirme sütuna uygun başlığın tespiti açısından da son derece önemlidir.

Vitruvius'un verdiği oranlamaya göre³⁷ sütun başlıkları incelendiğinde; hamamdaki sütunun alt genişliği 0,79 m olduğu için, bu sütun üzerine gelen İon başlığının abakus genişliği $0,79+0,043=0,833$ m olmalıdır. Bu sütun için önerilen sütunun abakus genişliği de 0,83 metredir. Volüt dahil İon başlığı yüksekliği ise $0,79/2=0,395$ m olarak çıkmaktadır. Bu ölçü 0,40 m olan başlık yüksekliğine uygundur.

Müze Bahçesinde bulunan İon başlıkları için bizim önerdiğimiz sütunun alt genişliği 0,87 metredir. Sütun ölçülerine göre, İon başlığı abakus genişliği $0,87+0,048=0,918$ m olmalıdır. Önerilen başlığın abakus genişliği ise 0,91 metredir. Volüt dahil başlık yüksekliği ise $0,87/2=0,435$ olmalıdır. Önerilen başlığın volüt dahil yüksekliği ise 0,44 metredir. Bu uyum diğer oranlarda da görülmektedir³⁸.

³⁷ Vitruvius III, 5, 5. "... Sütun gövdeleri dikildikten sonra, başlıklar için uygulanacak kurallar aşağıdaki gibi olacaktır. Yastık biçiminde olacaklarsa, abakus uzunluğu ve genişliği sütun gövdesinin alt kalınlığı artı onsekizde birine eşit olmalı, başlığın yüksekliği de volütlerle birlikte bunun yarısı kadar olmak üzere ayarlanmalıdır. Volütlerin yüzleri de abakusun kenarından aynı ölçülerin onsekizbuçukta biri oranında geri çekilmelidir..."

³⁸ Buradaki orantılar ve ölçülerin bazılarında 0,5 cm gibi bir fark görülmektedir. Büyük bir sütun için bu küçük fark olağan karşılanmalıdır. Çünkü mimari blokların tamamının hassas ölçüsünün alınması her zaman mümkün olmadığından, bu fark ölçünün alınmasından ya da mimari elemanı işleyen ustadan kaynaklanıyor olabilir.

Vitruvius'un oranlarına göre de, burada iki farklı sütunun olduğu ve her sütun için önerilen İon başlığının uyumlu olduğu ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Hamamda bulunan mimari elemanlar Dor, Korinth ve İon nizamında, M.S. 1 ve 2. yüzyıldan değişik yapılara aittir. Bu farklılık bunların tam anlamıyla toplama olduğunu göstermektedir. Mimari elemanların büyük bir çoğunluğu aynı yapıdan getirilmiş olsaydı, tek tip olması beklenirdi. Böylece, bunlar farklı yapılardan toplanılmış mimari elemanlar izlenimini vermektedir. Hamam içinde bulunan mimari bloklar Apollon Kutsal Alanı'nın yanı sıra, hamama daha yakın bir yerdeki veya Apollon Kutsal Alanı yakınındaki farklı yapılardan getirilmiş olabilir. Burada kitabeye göre kesin olan; İonik ve fluthesleri altta dolu, üstte boş olarak yapılmış olan sütunların Hierapolis'te İmparator Tiberius Dönemi'nde ve bunun öncesinde Augustus Dönemi'nde kullanıldığıdır. Ayrıca hem yazıt hem de mimari elemanlara göre kentte İmparator Tiberius Dönemi'nde önemli bir imarın gerçekleştirildiği de kesinlik kazanmıştır.

Hamam kazısında, iki farklı İon düzeyinde yapıya ait malzemeler bulunmaktadır (Res.19). Bunlardan birisi 1 numaralı sütunda görülen düzenlemedir. Bu muhtemelen Augustus Dönemi'ne ait olan, Attik-İon kaide üzerinde arrisler tam işlenmiş, flutheslerin alt bölümü dolu, üst bölümü tam oyulmuş, İon başlıklı sütunlardır. Bulunan sütunların tamamının üzerinde boş tabula ansatalar vardır. 1 numaralı sütuna göre daha büyük olan 2 numaralı sütun da aynı şekilde düzenlenmiştir. 2 numaralı sütundaki tabula ansata üzerinde kitabe bulunmakta ve bu kitabe sayesinde, başlıklar ve mimari süslemeler kesin olarak Tiberius Dönemi'ne

tarihlenmektedir. Bu İonik malzemelerin bir bölümünün Roma Hamamında, bir bölümünün Apollon Kutsal Alanı içinde bulunmuş olması, Apollon Kutsal Alanı içinde Tiberius Dönemi'ne ait İon düzeninde bir yapının varlığını düşündürmektedir³⁹.

Bu mimari elemanlara göre, Augustus Dönemi'nde büyük yapıların imarının başladığı ve Tiberius Dönemi'nde devam ettiği görülmektedir. Bu yapılardaki İon başlıklarında Vitruvius'un oranları esas alınmıştır. Güney Roma Hamamı'nın apodyterium bölümünde bulunan başlıkların Augustus, Müze Bahçesinde bulunan ve Apollon Kutsal Alanı'ndan getirilmiş olan iki başlıkta Tiberius Dönemi'ne ait olmalıdır. Eğer müze bahçesi ve hamam yapısında bulunan başlıklar ve sütunların tamamı Apollon Kutsal Alanı'na ait ise; burada Augustus ve Tiberius Dönemleri'nde, Korinth nizamındaki yapının haricinde, İon nizamında en az iki farklı yapının inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır⁴⁰.

Yrd.Doç.Dr.Bilal SÖĞÜT,
Pamukkale Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
DENİZLİ.
bsogut@pamukkale.edu.tr

Resimler Listesi

- Resim 1: Güney Roma Hamamında bulunan sütunlar
Resim 2: Güney Roma Hamamında bulunan başlık parçaları
Resim 3: Yarım kalmış sütun kaideleri
Resim 4: Kaidesi ile birlikte yapılmış sütun
Resim 5: B1-5 numaralı sütunlar, üst tambur ve başlık.
Resim 6: B3'de kitabe ve farklı sütuna ait tamburlar.
Resim 7: D3 ve D4 numaralı sütunlar
Resim 8: Tabula ansata ve aynı sütuna ait in situ tamburlar.
Resim 9: D5 üzerinde duran sağlam başlık (Ib3)
Resim 10: Ib3 numaralı başlık detayı.
Resim 11: Hamamda bulunan başlık parçası yastık süslemesi
Resim 12: Hamamda bulunan başlık parçası yastık süslemesi
Resim 13: Ib4 numaralı başlık detayı.
Resim 14: Ib5 numaralı başlık
Resim 15: Müze bahçesindeki üst tambur ve başlık (Ib1)
Resim 16: Müze Bahçesindeki Ib1 numaralı başlık
Resim 17: Müze Bahçesindeki Ib2 numaralı başlık
Resim 18: Müze Bahçesindeki Ib2 numaralı başlık detayı.
Resim 19: Müze Bahçesinde ve Güney Roma Hamamında bulunan mimari elemanlara göre önerilen sütunlar
a- (Tiberius Dönemi)
b- (Augustus Dönemi)

³⁹ Bu konuda kesin sonuç kazı ekibi tarafından yapılacak kazılardan sonra ortaya çıkacaktır.

⁴⁰ Bu değerlendirmelerin tamamı Sayın D.D.B. Ferrero ve C. Şimşek döneminde bulunan mimari elemanlara göre yapılmıştır. Önceki dönemde bulunmuş olmasına rağmen, Müze Bahçesi'nde olmayan mimari elemanlar ve yüzeydeki kalıntılar ile ilgili değerlendirmeler, daha önce izin alınmış olmasına rağmen Apollon Kutsal Alanı'nda yeni dönemde kazılar yapıldığı için çıkarılmıştır.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

-Bu çalışmada, “Archäologischer Anzeiger 1997, 611 vd.” da önerilen kısaltmalar kullanılmıştır.

- Akurgal 1995** E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, (1995).
- Alzinger 1974** Alzinger, W., Augusteische Architektur in Ephesos. Sonderschriften. Herausgeben vom Österreichischen Archäologischen Institut in Wien, Band 16, (1974).
- Bekle–Mersich 1990** Bekle, K.– Mersich, N., Phrygien und Pisidien, TIB 7, (Denkschr. ÖAW. phil. hist. Kl.211), (1990).
- Bingöl 1980** Bingöl, O., Das ionische Normalkapitell in hellenistischer und römischer Zeit in Kleinasien, IstMitt Beiheft 20, (1980).
- Bingöl 1998** Bingöl, O., Menderes Magnesiası, (1998).
- Ceylan 1999** Ceylan, A., "VI. Dönem Hierapolis Roma Hamamı Kazısı", IX. MKKS, (1999): 277-290
- Ceylan 2000** Ceylan, A., "Hierapolis Roma Hamamı 7. Dönem Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", 10. MKKS, (2000): 189-200
- D'Andria 2001** D'Andria, F., “Hierapolis of Phrygia: its evolution in Hellenistic and Roman times”, Urbanism in Western Asia Minor (Ed.:D. Parrish), (2001): 97-115.
- D'Andria 2003** D'Andria, F., Hierapolis of Phrygia (Pamukkale), (2003).
- Doruk 1990** Doruk, S., “The Architecture of Temenos”, Aphrodisias Papers 1. Recent Work on Architecture and Sculpture, JRA Suppl. Series 1 (Ed.:C. Roueché-K.T. Erim), (1990): 66-74.
- Ferrero 1997** Ferrero, D.D.B., “Architettura di eta'Flavia A Hierapolis di Phrigia”, Anadolu (Anatolia) 23, (1997): 233-250.
- Ferrero 2002** Ferrero, D.D.B., “Architettura e Decorazione di eta'Flavia A Hierapolis di Phrigia”, Hierapolis Scavi e Ricerche IV, (2002): 1-38.
- Ganzert 1983** Ganzert, J., “Zur Entwicklung Lesbischer Kymationformen”, JdI 98, (1983): 123-202.
- İdil 1999** İdil, V., Nysa ve Akharaka, (1999).
- Karaosmanoğlu 1996** Karaosmanoğlu, M., Anadolu Mimari Bezemeleri: Roma Çağı Yumurta Dizisi, (1996).
- Pülz 1989** Pülz, S., Untersuchungen zur kaiserzeitlichen Bauornamentik von Didyma, IstMitt Beiheft 35, (1989).
- Reynolds 1990** Reynolds, J., “Inscriptions and the buildings of the Temple of Aphrodite”, Aphrodisias Papers 1. Recent Work on Architecture and Sculpture, JRA Suppl. Series 1 (Ed.:C. Roueche-K.T. Erim), (1990): 37-40.
- Ruge 1913** Ruge, W. “Hierapolis”, RE VIII.2, (1913), 1404-1405.
- Rumscheid 1994** Rumscheid, F., Untersuchungen zur Kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus I-II, (1994).
- Scherrer 2000** Scherrer, P., “Temenos (Rodos Tipi Peristyl)”, Efes Rehberi (Ed.:P. Scherrer), (2000), 84.
- Scherrer 2001** Scherrer, P., “The historical topography of Ephesos”, Urbanism in Western Asia Minor (Ed.:D. Parrish), (2001): 57-96.
- Söğüt 1998** Söğüt, B., Kilikya Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, (1998).

Hierapolis Arkeoloji Müzesi Bahçesinde ve Güney Roma Hamamında Bulunan

- Söğüt 2002** Söğüt, B., "Phrygia Hierapolis'inde Yeni Bir Çeşme Anıtı", *Archivum Anatolicum* 5, (2002): 193-202
- Söğüt 2005a** Söğüt, B., "Hierapolis Roma Hamamında Bulunan İon Başlıkları", 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı-1, (2005): 301-308.
- Söğüt 2005b** Söğüt, B., "Hierapolis Arkeoloji Müzesindeki M.Ö. 1. - M.S. 1. yüzyıla Ait Bezemeli Mimari Elemanlar", Ramazan Özgan Anı Kitabı, (2005), (Baskıda).
- Şimşek 1995** Şimşek, C. "İkinci Sezon Hierapolis Roma Hamamı (Müze Binası) Kazı Çalışmaları", V. MKKS, (1995): 243-263.
- Şimşek 1996** Şimşek, C. "III. Dönem Hierapolis Roma Hamamı Kazısı", VI. MKKS, (1996): 221-242
- Şimşek 1997** Şimşek, C. "IV. Dönem Hierapolis Roma Hamamı Kazısı 2, VII. MKKS, (1997): 1-27
- Şimşek 1998** Şimşek, C. "V. Dönem Hierapolis Roma Hamamı Kazısı", VIII. MKKS, (1998): 461-492
- Tırpan 1998** Tırpan, A. A., *Stratonikeia Augustus-İmparatorlar Tapınağı*, (1998).
- Vandeput 1997** Vandeput, L., *The Architectural Decoration in Roman Asia Minor. Sagalassos: A Case Study*, (1997).
- Waelkens 1987** Waelkens, M., "Notes d'architecture sur l'agora et le portique de Tibère à Aphrodisias de Carie", *Aphrodisias de Carie. Colloque du Centre de recherches archéologiques de l'Universite de Lille III* (Ed.: J. De la Genière-K. Erim), (1987): 123-134.
- Williams 1974** Williams, C., "The Corinthian Temple of Zeus Olbios at Uzuncaburç: A Reconsideration of the Date", *AJA* 78, (1974): 405-414.
- Yılmaz 1994** Yılmaz, S., "Denizli, Hierapolis (Pamukkale) Antik Kenti Roma Hamamı Sondaj Kazısı ve Temizlik Çalışmaları", IV. MKKS, (1994): 199-217

Resim 1

Resim 2

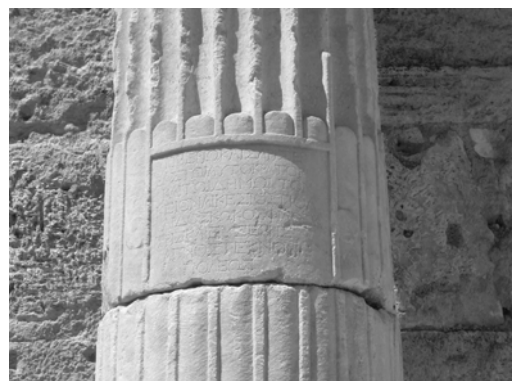
Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

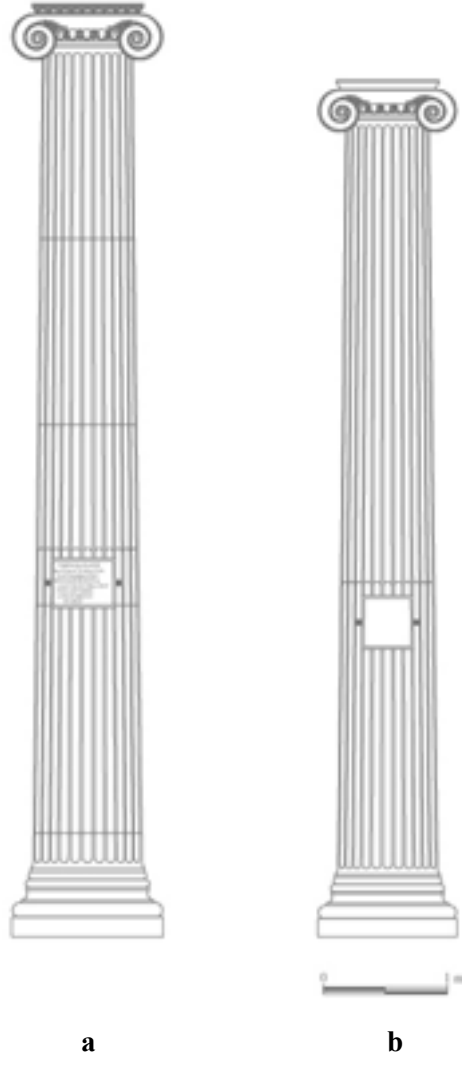
Resim 16

Resim 17

Resim 18

Resim 19